

Гнатовський М.М., Поєдинок О.Р.***

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОГО ЗВИЧАЄВОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Стаття присвячена розгляду процесу перетворення положень Загальної декларації прав людини 1948 р. на частину загального звичаєвого міжнародного права. Проаналізовані відповідна практика держав, рішення Міжнародного Суду ООН та доктринальні погляди. Підкреслюється значення Загальної декларації прав людини для подальшого розвитку міжнародного права захисту прав людини.

The article describes the process of transformation of the 1948 Universal Declaration of Human Rights into a part of general customary international law. It deals with state practice, jurisprudence of the International Court of Justice and the relevant doctrine. The authors emphasize the importance of the Universal Declaration of Human Rights for the further development of the international human rights law.

Сучасне міжнародне право, початок якого прийнято вести зі створення Організації Об'єднаних Націй (ООН), характеризується не тільки заборонаю застосування сили або погрози силою, але й винесенням на міжнародний рівень проблематики захисту прав людини, що у класичному міжнародному праві належала винятково до сфери внутрішньої компетенції держав.

Безпосередній початок розвитку міжнародного права захисту прав людини дало посилення на права людини у Статуті ООН (статті 1, 55). Проте Статут ООН, як відомо, не містить переліку прав людини. Саме тому Економічна та Соціальна Рада ООН (ЕКОСОП), що згідно зі статтями 55 та 60 Статуту ООН уповноважена сприяти загальній повазі та дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії, заснувала Комісію з прав людини та доручила їй подати пропозиції, рекомендації та доповіді стосовно Міжнародного білль прав людини, а також запропонувати шляхи та засоби ефективного імплементації прав людини та основних свобод [1]. На засіданні Комісії у січні 1947 р. її головою була обрана Елеонора Рузвельт (США), заступником якої став Пен Чун Чан (Китай). На пропозицію останнього Комісія вирішила, що Міжнародний білль про права людини буде складатися з трьох частин: декларації, пакту та заходів з імплементації. До редакційного комітету, створеного в рамках Комісії з прав людини, увійшли вісім представників різних країн світу, зокрема від СРСР – В.М.Корецький. На основі їхньої роботи та після детального обговорення кожного із запропонованих близько 1400 слів 10 грудня 1948 р. у Парижі Генеральна Асамблея ООН проголосила Загальну декларацію прав людини [2]. Відповідна Резолюція 217, окрім Загальної декларації (частина «А»), містила ще чотири частини: «Право подання петицій» («В»), «Доля меншин» («С»), «Оприлюднення Загальної декларації прав людини» («D») та «Підготовка проекту Пакту про права людини та положень про заходи з його втілення у життя» («Е»).

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**магістр міжнародного права, аспірант відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

Жодна з 56 держав не проголосувала проти резолюції, проте голосів на її підтримку було подано лише 48, тоді як 8 членів ООН – СРСР, Білоруська та Українська РСР, Чехословаччина, Польща, Югославія, Південна Африка та Саудівська Аравія – утрималися. Причини утримання від підтримки Загальної декларації були різними. Так, представник Саудівської Аравії висловив думку, що право змінювати релігійну приналежність чи віру сприятиме прозелітизму з боку місіонерів, що, у свою чергу, може стати передвісником іноземної інтервенції. На думку представника Південної Африки, Загальна декларація охоплювала занадто широкий перелік прав, тоді як до неї, на його думку, слід було включити лише основоположні свободи.

Особливо цікавими були аргументи представників радянського блоку. Так, представник СРСР А.Я.Вишинський заявив, що Загальна декларація страждає на серйозні вади та містить прогалини. Зокрема, заборона рабства, на його думку, була сформульована занадто абстрактно, стаття про свободу поширення інформації не вирішувала проблему, оскільки ніяк не перешкоджала войовничим та фашистським ідеям. При цьому він стверджував, що неможливо вести мову про свободу поширення інформації, якщо робітничому класу не надаються засоби для висловлення своїх думок, зокрема не надаються друкарні та газети. Він наполягав на необхідності гарантування права на вуличні демонстрації, запровадженні гарантій невикористання наукових досліджень для воєнних цілей, а також включенні положень про захист прав меншин. Нарешті, А.Я.Вишинський висловив жаль, що Загальна декларація не містить положень про суверенні права держав.

Представник Української РСР у своєму виступі виголосив результати марксистського економічного аналізу положень Загальної декларації. Серед іншого, він заявив, що у Загальній декларації проголошено права, які неможливо реалізувати за існуючих умов та в межах структури економіки багатьох держав. Так, для реалізації права на працю, права на відпочинок та права на освіту слід було б радикально змінити економічні системи, що ґрунтуються на свободі підприємництва. Представник Чехословаччини звинуватив Загальну декларацію у відсутності революційного духу, оскільки її не можна було назвати ані сміливою, ані сучасною. На думку представника Білоруської РСР, цей документ слід було охарактеризувати як порожню заяву, яка не гарантувала проголошених прав. Польський представник у цьому ж контексті заявив, що Загальна декларація обмежується лише правами, визнаними старою ліберальною школою, а у порівнянні із Декларацією прав людини і громадянина 1789 р., Маніфестом комуністичної партії К.Маркса та Ф.Енгельса, і, особливо, принципами Великої Жовтневої Соціалістичної Революції вона взагалі є кроком назад. Значно більш поміркованою була аргументація представника Югославії, на думку якого традиційні категорії прав людини (тобто громадянські та політичні права) мали бути розширеними, а система соціальних прав повинна була включати колективні права окремих громад [3].

Як бачимо, наведені аргументи загалом мали не стільки змістовно-юридичний характер, скільки відображали політичну кон'юнктуру тогочасного світу. При цьому важливо, що жодна держава за таких аргументів не голосувала проти Загальної декларації, а результати окремих голосувань щодо її змісту доводять, що переважна більшість прав і свобод з Загальної декларації здобули однакову підтримку. Серед них – право на життя, свободу та особисту недоторканність; заборона рабства та підневільного стану; заборона катувань, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження і покарання; право на визнання правосуб'єктності людини; заборона дискримінації; право на ефективне поновлення у правах; заборона безпідставного арешту, затримання або вигнання; право на справедливий суд; права обвинувачених у вчиненні злочину; заборона безпідставного втручання у особисте і сімейне життя; право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком; право на громадянство; право

на сімейне життя; право власності; свобода мирних зборів та об'єднань; право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників та право рівного доступу до державної служби в своїй країні; право на соціальне забезпечення; право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття; право на рівну оплату за рівну працю, на справедливу і задовільну винагороду, право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок; право на відпочинок і дозвілля; право на належний життєвий рівень; право вільно брати участь у культурному житті суспільства. Голоси «проти» подавалися лише щодо свободи пересування та свободи переконань та вільного їх виявлення. Крім того, деякі держави утримувалися від підтримки свободи думки, совісті та релігії, а також права на освіту[4]. Проте загалом можна стверджувати, що вже у 1948 році значна частина Загальної декларації користувалася справді загальною підтримкою з боку держав.

Шарль Малік, один з авторів Загальної декларації, який доповідав її текст Генеральній Асамблеї ООН як голова її III комітету, так охарактеризував зміст документу: «Декларація є складним продуктом всіх культур та націй, які об'єднали свою мудрість та бачення. Атлантичний світ наполягав головним чином на громадянських, політичних та особистих свободах; радянський світ захищав економічні та соціальні права; латиноамериканський світ піклувався про верховенство права; скандинави наголошували на рівноправності статей; Індія та Китай виступали за недискримінацію, особливо щодо пригнічених, слабо розвинених та вразливих, а також особливо були зацікавлені у праві на освіту; ті, хто має переважно релігійний світогляд, бажали захистити релігійні свободи. Дослідити, як кожна нація та культура виносили основоположні цінності своїх заповітних традицій, є справді захоплюючим завданням»[5].

Назва («декларація») та форма прийняття документу (резолуція Генеральної Асамблеї) не залишають сумніву в тому, що він не був задуманий як обов'язковий[6]. Безпосередньою метою його прийняття, вочевидь, було надати тлумачення поняттю «права людини», вжитому у Статуті ООН. Утім, сучасне розуміння значення Загальної декларації виходить далеко за межі такого скромного завдання.

Оскільки у преамбулі Загальної декларації містяться такі формулювання, як: «беручи до уваги, що держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальній повазі і додержанні прав людини і основних свобод» та «беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення для повного виконання цього зобов'язання», а Генеральна Асамблея ООН проголосила Загальну декларацію як «завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави», можна вести мову про те, що права людини, які держави-члени ООН зобов'язалися поважати та додержуватись, але які, однак, не були визначені у Статуті ООН, тепер знайшли відображення у Загальній декларації. Можливе й інше розуміння природи зв'язку Загальної декларації зі Статутом ООН, яке полягає в тому, що Загальну декларацію можна розглядати, як «наступну угоду між учасниками» Статуту ООН щодо його тлумачення або застосування його положень у сенсі пункту 3(a) статті 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Проте, незважаючи на те, який погляд брати за основу, на сьогодні Загальну декларацію визнано правомірним допоміжним засобом для тлумачення формулювання «права людини і основні свободи», яке міститься у Статуті ООН[7].

Дж.П.Хамфрі доводить цю тезу, твердячи, що із розвитком нового звичаєвого права Загальна декларація стала документом, що містить автентичне тлумачення Статуту ООН[8]. На користь своєї точки зору він наводить ряд резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, одна з яких була прийнята через чотири місяці після проголошення Загальної декларації. Ця резолюція стосувалася відмови уряду СРСР надати дозвіл своїй громадянці, яка була дружиною сина чилійського посла, на виїзд із СРСР разом із чоловіком. У тій си-

туації Генеральна Асамблея послалася на статтю 13 (право покинути будь-яку країну, включаючи свою власну) та статтю 16 Загальної декларації (право одружуватися без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії), зазначивши при цьому, що заходи, які перешкоджають дружинам, чоловіки яких мають інше громадянство, покидати країни свого походження разом зі своїми чоловіками або з метою возз'єднання з ними, є такими, що «суперечать Статуту ООН». Крім того, Генеральна Асамблея рекомендувала СРСР відмовитися від таких заходів[9]. Із цього Дж.П.Хамфрі виводить, що оскільки Статут ООН не містить ані переліку, ані визначення прав людини, то логічним є висновок про те, що держави, які підтримали цю резолюцію, використали Загальну декларацію з метою тлумачення Статуту ООН[10].

Також підтримку цієї точки зору знаходимо у Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН у справі про юридичні наслідки продовження перебування Південної Африки у Намібії (Південно-Західна Африка) всупереч Резолюції 276 (1970) Ради Безпеки[11]. Суд дійшов висновку про те, що встановлення та застосування розрізень, винятків і обмежень виключно на основі таких ознак, як раса, колір шкіри, будь-яке походження (зокрема, національне чи етнічне), які заперечують основоположні права людини, становлять кричуще порушення цілей та принципів Статуту ООН.

Згаданий Консультативний висновок заслуговує на особливу увагу, оскільки у той час, як Статут ООН лише вимагає від держав-учасниць забезпечити, щоб правами людини користувалися без будь-якого розрізнення за ознаками раси, статі, мови чи релігійних переконань, Міжнародний Суд ООН висловив думку про те, що дискримінація за ознаками раси, кольору шкіри, будь-якого походження (зокрема, національного чи етнічного), складає заперечення основоположних прав людини, а отже й порушення цілей та принципів Статуту ООН. У зв'язку з цим цікаво відзначити, що Статут ООН не містить положення про те, що дискримінація становить заперечення прав людини. Однак таке положення міститься у Загальній декларації, що дозволяє з високим рівнем упевненості припустити, що Міжнародний Суд ООН у цій справі скористався Загальною декларацією для того, щоб з'ясувати зміст положень Статуту ООН, у яких ідеться про заохочення та розвиток поваги до прав людини та основних свобод.

Ця теза знайшла підтвердження у подальшій практиці Міжнародного Суду ООН. Так, у рішенні у справі про заручників з числа дипломатичного і консульського персоналу посольства США в Тегерані[12] Суд зазначив, що неправомірне позбавлення людини волі та здійснення фізичного тиску на неї за складних життєвих обставин є очевидно несумісним з принципами Статуту ООН, а також із основоположними принципами, проголошеними в Загальній декларації. Знову ж таки, Статут ООН не містить чіткої заборони зазначених вище дій. Однак така заборона впливає із права на свободу та особисту недоторканність і заборони катувань або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує людську гідність, поводження, які проголошені Загальною декларацією. Отже, у цій справі Міжнародний Суд цілком недвозначно заявив, що поведінка, яка суперечить вимогам Загальної декларації, є несумісною з принципами Статуту ООН.

Загальне ставлення держав до резолюції Генеральної Асамблеї полягає в тому, що включені до її тексту норми не мають обов'язкової сили. Разом з тим, у теорії міжнародного права сьогодні визнається, що завдяки розвитку загальної практики держав та загального *opinio juris* стосовно змісту такої резолюції Генеральної Асамблеї, вона з часом може набути характеру міжнародного звичаю, незалежно від її початкового декларативного характеру. Класичним прикладом такого випадку нерідко називають саме Загальну декларацію прав людини[13]. Дійсно, сьогодні мало хто ставить під сумнів, що принаймні значна кількість положень Загальної декларації може бути віднесена до числа загально-визнаних принципів і норм міжнародного права[14].

З огляду на урочистий характер та значення декларації, вона може розглядатися як відображення серйозних сподівань на дотримання її положень з боку членів світового співтовариства. Внаслідок цього, наскільки такі сподівання поступово здобувають підтримку з боку практики держав, декларація може бути визнана як звичай, що встановлює обов'язкові для держав норми.

Ще у 1971 р. віце-президент Міжнародного Суду ООН Фуад Амун у своїй окремій думці до Консультативного висновку Міжнародного Суду ООН у справі про юридичні наслідки продовження перебування Південної Африки у Намібії (Південно-Західна Африка) всупереч Резолюції 276 (1970) Ради Безпеки визнав, що «хоча положення Декларації не є обов'язковими як міжнародна конвенція /.../, вони можуть зобов'язувати держави на підставі звичаю /.../ як кодифікація звичаєвого права /.../ або тому, що вони здобули силу звичаю через загальну практику, визнану як право...»[15].

Для встановлення факту виникнення міжнародного звичаю необхідно досліджувати практику єдиної категорії суб'єктів міжнародного права, а саме держав. У численних заходах, які робилися під час міжнародних форумів і конференцій, підтверджувався статус Загальної декларації як обов'язкового завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави. Ось декілька найбільш визначних прикладів. 1960 р. у Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам Генеральна Асамблея ООН (за винятком Південної Африки, однак включно з усіма іншими державами, які утрималися під час остаточного голосування щодо Загальної декларації) проголосила, що «всі держави повинні суворо та добросовісно додержуватись положень» Загальної декларації[16]. У 1963 р. у Хартії Організації Африканської Єдності глави африканських держав і урядів підтвердили свою вірність принципам Загальної декларації[17]. У 1968 р. на Міжнародній конференції з питань захисту прав людини у Тегерані, у який взяли участь офіційні представники 84 держав, було не лише підтверджено вірність принципам Загальної декларації, а й проголошено, що цей документ зафіксував спільне розуміння народами світу невідчужуваних і непорушних прав усіх членів міжнародного співтовариства. У 1975 р. у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі, у якій взяли участь представники всіх суверенних держав (за винятком Албанії), США та Канади, було закріплено прагнення «діяти відповідно до цілей та принципів» Загальної декларації та «виконувати свої зобов'язання» таким чином, як у ній встановлено[18]. Прийнятий 1980 р. державами Андської групи (Колумбія, Еквадор, Перу, Венесуела, Коста-Ріка, Панама та Іспанія) Кодекс поведінки містив урочисту обіцянку «застосовувати основні принципи», встановлені Загальною декларацією[19]. У 1983 р. глави держав і урядів більш ніж дев'яноста держав – учасниць Руху неприєднання, на зустрічі у Нью-Делі підкреслили своє прагнення забезпечувати повагу та заохочення прав як окремих індивідів, так і народів згідно із Загальною декларацією. 1987 р. у Ванкувері глави урядів Британської Співдружності Націй підтвердили своє прагнення до додержання прав людини у відповідності з принципами, які містяться у деклараціях Співдружності та основних міжнародних документах, присвячених захисту прав людини. У 1993 р. представники 171 держави та двох національно-визвольних рухів на Всесвітній конференції з прав людини у Відні не тільки підкреслили своє прагнення діяти відповідно до принципів Загальної декларації, а й наголосили на тому, що положення Загальної декларації зобов'язують держави, а тому необхідна повна імплементація Загальної декларації[20].

Положення Загальної декларації також увійшли до двосторонніх договорів та інших міжнародних угод, як обов'язкові правила поведінки. Так, 1951 р. відповідно до мирного договору між союзниками та Японією остання заявила про своє прагнення до реалізації цілей Загальної декларації. 1954 р. у меморандумі порозуміння між урядами Італії, Великої Британії, США та Югославії щодо Вільної території Трієст уряди Італії та Югосла-

вії погодилися, що, управляючи своїми частинами території, вони діятимуть відповідно до принципів, проголошених у Загальній декларації. У 1960 р. у договорі про створення Республіки Кіпр уряди Великої Британії, Туреччини та Греції погодилися, що Республіка Кіпр буде забезпечувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права людини та основні свободи, співмірні з тими, що викладені у Розділі I (Європейської) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка, в свою чергу, ґрунтується на Загальній декларації.

Саме такі події, на думку Дж.П.Хамфрі, й породжують звичаєве міжнародне право, «оскільки звичай – це просто консенсус, досягнутий між державами, щодо того, яким є право». Доказами існування такого консенсусу є офіційні заяви держав та їхня практика. Голосування держави в ООН є офіційним актом держави та свідченням того, яким держава бачить право, а тому резолюції Генеральної Асамблеї ООН можуть вважатися свідченням звичаєвого права[21].

Із прийняттям Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та набранням ними чинності переважна більшість положень Загальної декларації були підтверджені на рівні універсальних міжнародних договорів. Паралельно відбувався процес закріплення цих же положень із регіональними особливостями у (Європейській) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Американській конвенції з прав людини 1969 р., Африканській хартії прав людини та народів 1981 р.

Значну частину практики держав, що підтверджує звичаєвий характер положень Загальної декларації, становлять каталоги прав людини, включені практично до всіх національних конституцій, прийнятих після 1948 р. Більше того, деякі національні конституції прямо посилаються у своїх преамбулах або в основній частині на Загальну декларацію, або ж містять детальні положення, моделлю для яких є текст її статей. Наприклад, Конституція Камеруну 1962 р.[22], Конституція Сенегалу 1967 р.[23] та Конституція Беніну 1990 р.[24] підтвердили свою відданість основним свободам, закріпленим у Загальній декларації. Стаття 2 Конституції Республіки Малаві 1966 р.[25] передбачала, що «уряд і народ Малаві продовжать визнавати святість особистих свобод, закріплених у Загальній декларації». Стаття 3 Конституції Республіки Екваторіальна Гвінея 1991 р.[26] встановлює, що держава визнаватиме та гарантуватиме права людини та свободи, визначені у Загальній декларації. Конституція Князівства Андорра 1993 р.[27] прямо передбачає, що Загальна декларація є обов'язковою у Андоррі. Конституція Папуа Нової Гвінеї 1975 р.[28] уповноважує суди звертатися до положень Загальної декларації для визначення того, наскільки той чи інший закон, справа або річ можливі чи виправдані у демократичному суспільстві. Загалом, як зазначає Н.Джаявікрама, не менше 146 національних конституцій, прийнятих після 1948 р., містять визначення основних прав, які якщо не відтворюють положення Загальної декларації, то, принаймні, генетично пов'язані з нею[29].

У цілому ряді рішень Міжнародного Суду ООН звернення до Загальної декларації використовувалося суддями як спосіб встановлення змісту звичаєвого міжнародного права. Так, у справі Ноттебома 1955 р. суддя Гуггенхайм послався на «основоположний принцип, закріплений у статті 15(1) Загальної декларації, відповідно до якого кожен має право на громадянство»[30]. У справі про Південно-Західну Африку суддя Танака послався на Загальну декларацію як на таку, що «хоч і не є обов'язковою сама по собі, тим не менше встановлює свідчення тлумачення та застосування відповідних положень Статуту ООН», та зробив висновок, що «норма про недискримінацію або нерозрізнення на підставі раси увійшла до звичаєвого міжнародного права»[31]. У справі про Намібію 1971 р., пояснивши, як Загальна декларація може створювати зобов'язання для держав на підставі звичаю, суддя Аммон зауважив, що «однією зі звичаєвих норм, яку напевно можна

вважати такою, що існувала до прийняття Загальної декларації та була нею кодифікована, є норма про право на рівність, що притаманна людській природі за загальною згодою з давніх часів»[32]. Схожим чином, у 1980 р. у справі про заручників з числа дипломатичного і консульського персоналу США у Тегерані, коли представники Сполучених Штатів послалися на шість статей Загальної декларації на підтримку свого твердження про існування певних мінімальних стандартів поведінки з іноземцями, Суд категорично заявив, що «неправомірно позбавляти людей свободи і піддавати їх фізичним обмеженням у тяжких умовах є явно несумісним з принципами Статуту ООН, а також основоположними принципами, проголошеними у Загальній декларації прав людини»[33].

З огляду на це можна зробити висновок, що міжнародне співтовариство нині виходить з обов'язковості дотримання основоположних прав і свобод людини. При цьому як у політичному, так і у юридичному контексті найчастіше посиляються саме на Загальну декларацію. Вже у 1965 р. Х.Уолдок висловив думку, що «постійне та поширене визнання принципів Загальної декларації одягає її в шати звичаєвого права»[34]. Деяко пізніше таку саму думку висловив Дж.Хамфрі, зазначивши, що Загальна декларація є «частиною звичаєвого міжнародного права, а тому є обов'язковою для всіх держав»[35]. А.Кісс навіть стверджував, що принципи, проголошені у Загальній декларації, можуть розглядатися не тільки як звичаєві норми міжнародного права, але і як норми вищого порядку, які не можуть ігноруватися жодною державою за будь-яких обставин[36]. На думку Н.Джаявікрами, у доктрині міжнародного права на сьогодні існує консенсус, що підтверджується резолюціями міжнародних організацій, практикою держав та судовими рішеннями як мінімум щодо того, що деякі положення Загальної декларації кристалізувалися у норми звичаєвого міжнародного права[37]. Посилаючись на консультативний висновок Міжнародного Суду ООН у справі про застереження до Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього, Н.Джаявікрама стверджує, що до таких принципів безумовно належать право на життя, право на особисту свободу, заборона рабства, заборона катувань та право на рівність перед законом[38].

Погоджуючись з тим, що більшість держав нині розглядають Загальну декларацію як документ, що містить звичаєві норми міжнародного права, деякі з яких ще й мають характер *jus cogens*, В.А.Карташкін зазначає, що таке розуміння особливо важливе у зв'язку з тим, що низка держав не бере участі у багатьох міжнародних договорах з прав людини, проте вони зобов'язані дотримуватися положень Загальної декларації[39]. О.І.Тіунов теж не висловлює сумнівів у тому, що Загальна декларація, що спочатку розглядалася як рекомендаційний документ, нині є частиною міжнародного права[40].

Дійсно, сьогодні немає сумнівів, що у сучасному міжнародному праві Загальна декларація повинна розглядатися як документ, що містить основні загальноновизнані принципи та норми міжнародного права захисту прав людини. Практика її застосування державами та міжнародними судовими інституціями свідчить, що Загальна декларація становить невід'ємну частину загального звичаєвого міжнародного права і є основою для розвитку міжнародного договірної права у сфері прав людини. Більш того, значення Загальної декларації для міжнародного права продовжує зростати у світлі сучасних процесів його подальшої гуманізації.

Література:

1. Резолюція Економічної та соціальної ради ООН 5(І) від 16 лютого 1946 р. // [Електронний ресурс] / UN Economic and Social Council. – Режим доступу до тексту : <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/041/60/IMG/NR004160.pdf?OpenElement>; та Резолюція Економічної та соціальної ради ООН 9(ІІ) від 21 червня 1946 р. // [Електронний ресурс] / UN Economic and Social Council. – Режим доступу до тексту :

- <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/34/IMG/NR004334.pdf?OpenElement>.
2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародний пакт про права людини» // A/RES/217 (III) [Електронний ресурс] / UN General Assembly. – Режим доступу до тексту : <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/045/84/IMG/NR004584.pdf?OpenElement>.
 3. Humphrey J. P. Human Rights and the United Nations: a Great Adventure / John P. Humphrey. – New York : Transnational Publishers Inc., 1984. – P. 68–73.
 4. Там само.
 5. Address of Ambassador Charles H. Malik, former President, United Nations General Assembly and former Chairman, Human Rights Commission, United Nations, at the opening plenary session of the Conference of Non-Governmental Organizations in Observance of the 25th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, UN Headquarters, New York, 10 December 1973.
 6. Тункин Г. И. Теория международного права / Г. И. Тункин / Под общей ред. Л. Н. Шестакова. – М. : Издательство «Зерцало», 2006. – С. 151.
 7. Sieghart P. The International Law of Human Rights / Paul Sieghart. – Oxford : Clarendon Press, 1983. – 569 p. – P. 54.
 8. Humphrey J. P. The Universal Declaration of Human Rights: Its History, Impact and Juridical Character // Human Rights: Thirty Years after the Universal Declaration : [Ed. by B.G. Ramcharan] / John P. Humphrey. – The Hague : Martinus Nijhoff, 1979. – P. 21–37.
 9. Violation by the Union of Soviet Socialist Republics of fundamental human rights, traditional diplomatic practices and other principles of the Charter. Resolution of the UN General Assembly No. 285 (III) dated 25 April 1949 [Електронний ресурс] / UN General Assembly. – Режим доступу до тексту : <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/044/56/IMG/NR004456.pdf?OpenElement>.
 10. Humphrey J. P. The Universal Declaration of Human Rights: Its History, Impact and Juridical Character // Human Rights: Thirty Years after the Universal Declaration : [Ed. by B.G. Ramcharan] / John P. Humphrey. – The Hague : Martinus Nijhoff, 1979. – P. 34.
 11. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South-West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) / International Court of Justice // Reports of the International Court of Justice. – The Hague, 1971. – P. 16–54.
 12. Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran). Judgment of 24 May 1980 / International Court of Justice // Reports of the International Court of Justice. – The Hague, 1980. – P. 3–46.
 13. Dinstein Y. The Interaction Between Customary International Law and Treaties / Yoram Dinstein // Recueil des Cours, Vol. 322. – Leiden/Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2007. – P. 300, 309.
 14. Committee on the Enforcement of Human Rights Law, Final Report on the Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law, International Law Association, 66th Conference, Buenos Aires, 1994. – P. 525, 544.
 15. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South-West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). Separate Opinion of Vice-President Ammoun / International Court of Justice // Reports of the International Court of Justice. – The Hague, 1971. – P. 76.
 16. Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 1514 (XV) от 14 декабря 1960 года [Елект-

- ронний ресурс] / Генеральная Ассамблея ООН. – Режим доступу до тексту : <http://www.un.org/russian/document/gadocs/convres/r15-1514.pdf>.
17. OAU Charter. Adopted on 25 May 1963 [Електронний ресурс] / Organization of African Unity. – Режим доступу до тексту : http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/text/OAU_Charter_1963.pdf.
 18. Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе. Заключительный акт Принят 1 августа 1975 года [Електронний ресурс] / Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе. – Режим доступу до тексту : http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_ru.pdf.
 19. Charter of Conduct. Signed at Riobamba on 11 September 1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : http://untreaty.un.org/unts/60001_120000/13/39/00025945.pdf.
 20. Всемирная Конференция по правам человека. Венская Декларация и программа действия (извлечения) // Корбут Л. В., Поленина С. В. Международные конвенции и декларации о правах женщин и детей. Сборник универсальных и региональных международных документов. – М. : ИЦ-Гарант, 1997 – С. 71–75.
 21. Humphrey J. P. Human Rights & the United Nations: A Great Adventure / John P. Humphrey. – New York : Dobbs Ferry Transnational Publishers, 1984. – 1300 p. – P. 75.
 22. La Constitution de la République du Cameroun [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : <http://www.prc.cm/instit/consti.htm>.
 23. La Constitution du Senegal [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : http://confinder.richmond.edu/admin/docs/Senegal_%28Verfassungen%29.pdf.
 24. La Constitution de la République du Benin [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : http://confinder.richmond.edu/admin/docs/benin_constitution.pdf.
 25. Republic of Malawi (Constitution) Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b4ee24.html>.
 26. The Constitution of Equatorial Guinea [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : <http://guinea-equatorial.com/Government/?PageID=26>
 27. The Constitution of the Principality of Andorra [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : http://www.andorramania.com/constit_gb.htm.
 28. Constitution of the Independent State of Papua New Guinea [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : http://www.paclii.org/pg/legis/consol_act/cotisopng534/.
 29. Jayawickrama N. The Judicial Application of Human Rights Law : National, Regional and International Jurisprudence // Nihal Jayawickrama. - Cambridge University Press, 2002. – P. 40.
 30. Nottebohm Case, Second Phase. Dissenting opinion of M. Guggenheim, Judge ‘Ad Hoc’/ International Court of Justice // Reports of the International Court of Justice. – The Hague, 1955. – P. 63.
 31. SouthWest Africa Case, Second Phase. Dissenting opinion of Judge Tanaka / International Court of Justice // Reports of the International Court of Justice. – The Hague, 1966. – P. 293.
 32. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South-West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution. Separate opinion of Vice-President Ammoun / International Court of Justice // Reports of the International Court of Justice. – The Hague, 1971. – P. 76.
 33. Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran). Judgment of 24 May 1980 / International Court of Justice // Reports of the International Court of Justice. – The Hague, 1980. – P. 42.
 34. Waldock H. Human Rights in Contemporary International Law and the Significance of the European Convention / Humphrey Waldock // International and Comparative Law Quarterly. – 1965. Supp.No. 11. – P. 15.

35. Humphrey J. P. Human Rights and the United Nations: a Great Adventure / John P. Humphrey. – New York : Transnational Publishers Inc., 1984. – P. 65.
36. Kiss A. The Role of the Universal Declaration of Human Rights in the Development of International Law / Alexandre Kiss // Centre for Human Rights, Bulletin of Human Rights, Special Issue. – New York : United Nations, 1988. – P. 47.
37. Jayawickrama N. The Judicial Application of Human Rights Law : National, Regional and International Jurisprudence // Nihal Jayawickrama. – Cambridge University Press, 2002. – P. 42-43.
38. Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Advisory Opinion, 28 May 1951 / International Court of Justice // Reports of the International Court of Justice. – The Hague, 1951. – P. 15–58.
39. Карташкин В.А. Всеобщая декларация прав человека // Международное гуманитарное право : учебник / под ред. А. Я. Капустина. – М., 2009. – С. 25.
40. Тиунов О. И. Международное гуманитарное право : учебник / О. И. Тиунов. – 2-е изд., перераб. – М., 2009. – С. 16.